

ЛУИ ДЪО ЗАМАНЯ /1807/

Достъпните ни досега справочници не съдържат данни за живота и ролята на този пътписец. От заглавието на пътния му дневник, запазено в една от ръкописните му версии в Archives de l'armée de terre в Париж (MR1618/3), личи че е пътувал из Турция като секретар на полковник Форбие. Мисията очевидно е имала специална задача: да събере подробни сведения за пътищата, разстоянията между населените места и броя на населението в тях, за орографията и особеностите на терена. Бележките на Заманя върху Турция подсказват, че сведенията му са свързани с един голям план за стратегическо разузнаване, който обслужват и данните на повечето от поместените тук пътписи между 1800—1815 г. Всичко това има безспорна връзка с политическите и стратегическите предначертания на Наполеон. Заманя изрично споменава в края на бележките си, че активната му левантинска политика възпрепятствувала руската политика по отношение на Балканите.

Информацията на Заманя е повърхностна. Твърде изопачени са селищните имена. Пътписецът няма ясна представа за етническия облик на селища и райони. В българските земи говори за „гръцки“ села — там, където никога не е имало гърци. От „Бележките му върху Турция“, т. 8, става ясно, че под гърци той разбира „източноправославни“.

Покрай тези данни Заманя много бегло отбелязва някои големи събития от имперски обхват — сръбското въстание и вълненията около въвеждането на реформите (низам-и джедид) при султан Селим III.

ДНЕВНИК ЗА ПЪТУВАНЕТО МИ ДО КОНСТАНТИНОПОЛ

На 22 април 1807 г. авторът на дневника Луи дьо Заманя тръгва от Верона. През Удине, Хърватско и Босна стига Нови пазар, Гилав и най-сетне Враня.

„На 3 левги от Галав¹ се стига Морава, широка 8—10 тоаза. Върви покрай нея до Врана. Този град е в Сърбия. Бил е нападан много пъти от сърбите, но те постоянно са били отблъсвани.² Тръгвайки от Галав, по-кратък е пътят през Куманова. Ние бяхме принудени да поемем през планинския проход на Врана, за да избегнем разбойниците, които безпокоят пътя

през Куманова. Същото ни се случи във Врана — вместо да вървим право към Паланка, бяхме заставени да минем най-напред през Куманова и да изминем така пътя, по-дълъг с 10 левги. Врана има 5000 души население.

17 [м а й]

В 8 часа сутринта напуснах Врана, за да стигна към 8 ч. вечерта в Куманова, на 12 левги от Врана. В Куманова е седалището на един бей, който е подвластен на пашата в Скопие (Скупи). Куманова е на малка река, която тече отдясно наляво, има 15 хиляди жители.

18 [м а й]

От три часа сутринта напуснах Куманова и стигнах в ...³ часа вечерта в Паланка и в 10 часа в Кюстендил; изминахме 18 левги; на излизане от Куманова се стига височина, от която се слиза в голяма долина, където тече реката Егридере⁴. Едно селце, което назовават Страцин, е на 5 левги от Куманова на височина. Паланка е на 5 левги от Страцин. Населението зависи също от пашата на Скопия. Двата града спадат към Македония. Напускайки Паланка, се върви срещу течението на Егридере, която се преминава на известно разстояние от града. На 2 левги оттам се изоставя реката вдясно, стига се до височина, от която се слиза в голяма долина. От нея започват множество извори и един планински поток, който се преминава по каменен мост. В края на долината се навлиза в пролом, водещ до Кюстендил. Този град с 8000 души население е отсам първия град на Ромелия.⁵ Като влязохме в него, намерихме почетна стража, която ни ескортираше чак до дома на управителя. За да ни зачете, управителят бе наредил да отидем у него, да отседнем в дома му. Той ни обсипа с вежливости.

19 [м а й]

6 левги от Кюстендил до Дупница, където пристигнахме в 2 часа вечерта, след като бяхме заминали в 8 ч. сутринта. Карасу (на славянски Струма) тече отляво надясно в Кюстендилската долина. Това е древният Стримон. Преминава се по каменен мост на 2 левги от този град. Широка е 20 тоаза и е плавателна на 12 левги нагоре от устието. Влива се в Солунския залив. Зерма⁶, другата река, тече също отляво надясно в Дупнишката долина. Преминава се на половин левга от този град (Дупница, бел. пр.) по каменен мост със седем свода, но доста разнебитен. После отново се минава по нея [т. е. реката] в същия град по каменен мост. По пътя се срещат две-три малки гръцки села.⁶ Зерма се влива в Карасу. Дупница трябва да има

5—6000 души население. Бяхме задържани там през останалата част от деня поради липса на коне. С пристигането ни отведоха в къщата на управителя, която същевременно е пощенска станция.

20 [май]

Тръгнах от Дупница в 6 ч. сутринта и стигнах на обяд в Саманово. В 5 ч. вечерта в Бана, т. е. 12 левги път. На 1 левга от Дупница има голямо село, което се нарича Бана⁷. То е малко отдалечено от пътя надясно. На 1 левга от това село започва височина, откъдето се стига в красива долина. Множество селища вляво са по двете страни на долината. Най-значителното се нарича Белова. В дъното на долината, на 5 левги от Бана, е разположен Самоков със 7—8000 души. При влизането в града е Ускиер^{7а}, който се влива в Дунав. Тази река има дървен мост, дълъг 70 тоаза. От Самоков до Бана има една теснина. В края ѝ е разположена Бана. На 1—2 левги от това село се вижда Мирис⁸, широка 8—10 тоаза. Тя е плавателна от Филипополис нататък чак до Средиземно море, при което е устието ѝ. Бана ще да е с 1500 души население. Реката Йонрик — Бана⁹ минава през селото. От Бана тръгнахме в 7 часа вечерта.

21

Пристигнахме в Пасарджик към 5 ч. сутринта, след като изминахме 9 левги. На излизане от Бана се навлиза в пролом. Мериса тече в този пролом. На 4 левги от Бана се намира едно село и хан. След като се минава селото, продължаваш хода си 2 часа в същата теснина, откъдето се излиза в Пасарджишкото поле. Тогава изоставяш вляво Мериса, която пак намираш в Пасарджик, където я прекосяваш при влизането в града по дървен мост, дълъг 60 тоаза. Пасарджик е с около 10 000 жители. Смутите във Филипополис и небрежността на местния управител ни задържаха в този град през останалата част от деня.

22

В 6 часа вечерта пристигнахме в малкото село Сиза¹⁰ на 12 левги от Пасарджик, откъдето бяхме тръгнали в 7 ч. сутринта. На 12 левги от Пасарджик е селото Шавнайора¹¹, покрай което тече Даре, рекичка, вливаща се в Мериса. На 3 левги от Шавнайора се вижда малкото село Соротон¹²; на една левга оттам селото Кара Мустафалар, край което е рекичката Кумсу. На 2 левги от Кара Мустафалар се намира селото Емирдилов¹³. На 2 левги от това място е малкото село Паула¹⁴, извън пътя наляво е укреплението и селото Писар¹⁵. Най-сетне на две левги от Паула е малкото село Сиза. От Пасарджик до

Паула се върви през равнината, после се изкачва височина, от която се спуска в селото Сиза. Трябва да се отбележи, че най-краткият път е този за Филипополис; накараха ни да направим голям завой, за да избегнем този град, който остана на 4 левги поради станалите там вълнения в този момент.

23

Тръгнах от Сиза в 4 ч. сутринта и пристигнах в Кизенлик около 2 часа през нощта. В 11 ч. в Зара, т. е. 16 левги, казват, че Кизенлик е с 10 000 души, Зара — с повече от 20 000. Напускайки Сиза, се минава в течение на 2 левги през едноименна долина. Навлиза се след това в една теснина, напоявана от Сраска¹⁶, по която минава каменен мост. Стига се на височина, от която се слиза в селото Калопер¹⁷, на 4 левги от Сиза. Рекичката Калоперсу¹⁸ пресича селото. На една левга от Калопер, малко вляво, извън пътя, в равнината се намира селото Шинхинсоба¹⁹. На 1 левга от това село е рекичката Балкансу, която води името си от планинската верига, откъдето извира. Тези планини се виждат вляво; те са много извисени и казват, че винаги са покрити със сняг. Това е, мисля, Хемус на древните. На 4 левги от рекичката Балкансу е градът Кизенлик. Напускайки града, се озоваваш в течение на 2¹/₂ левги в красива равнина чак до реката Тунджа, която се преминава по дървен мост и се стига най-сетне на височина. От нея се слиза през една теснина в долината на Зара²⁰.

24

На около 2 левги от Зара е Исмаво²¹, където пристигнахме в 5 ч. вечерта, като тръгнахме от Зара в 5 ч. сутринта. Следвахме почти неизменно красивата равнина на Зара. Селото Чалиматиф²² е на 5 левги от този град. На 2 левги от Чалиматиф — селото Дефихиг²³; на 2 левги от него — селото Каран²⁴. Реката Слюю дере²⁵ тече до сами селото. Преминава се по дървен мост и се влива в Мериса. Най-сетне се стига селото Исмаво на 3 левги от реката. Исмаво има само 5—600 души население. Тръгнах от това село в 8 ч. вечерта.

25

Пристигнах в Кюпри (моста) Мустафа в 4 ч. сутринта и на обяд в Андринопол, т. е. на 14 левги. Кюпри Мустафа има 2000 жители. Мериса минава през Кюпри и се върви покрай нея до Андринопол. Населението на този град е повече от 100 000 души. Има един управител, един военен комендант, един съдия и един крепостен началник. През него минава Мериса и Ладра²⁶, над които са построени множество каменни мостове. В Андри-

нопол се виждат множество красиви джамии и един хубав пазар, който представлява алея, дълга 50 тоаза. Султанът има там дворец; има и обществени бани. Там живее един-единствен французин.

26

Тръгнах от Андринопол в 6 ч. сутринта и пристигнах в 4 ч. в Ескибаба, малко село с 4—500 души на 10 левги от Андринопол. В една красива еднообразна равнина се намира селото Хафса, на 6 левги от Андринопол; на 2 левги от него е селото Кулши²⁷, а на 2 левги от Кулши — Ескибаба. Напускайки селото, се прекосява Иенису по хубав каменен мост.

От Андринопол до Константинопол по един път от 45 левги няма уредени пощенски пунктове; пътят трае три дни и половина с взети под наем коне.

27

Тръгнах от Ескибаба в 5 ч. сутринта и пристигнах в 4 ч. вечерта в Чурлу, голямо село с 3—4000 души. Наброява 1400 души. Разположено е в красива, но необработена равнина. Селото Бургас е на 4 левги от Ескибаба. Пред селото се прекосява едноименна река по каменен мост; най-сетне на три левги от реката е Чурлу [разположено] на малка рекичка.

28

Напуснахме Чурлу в 5 ч. сутринта и след като извървахме левги, влязохме в 2 ч. през нощта в Бирадос.²⁷ (12—17).

След това авторът съобщава за по-нататъшния си път до Цариград. Той разказва накратко за смутовете, избухнали в столицата поради въвеждането на „низам-и джедид“ от султан Селим III (19—22):

След няколкодневен престой в Цариград авторът на пътеписа се връща обратно по големия военен път за Белград.

7

Заминах от Кюпри Мустафа в 3 ч. сутринта и пристигнах в Чирпан в 6 ч. вечерта по пътя за Филипополис. На 18 левги разстояние по пътя се срещат множество села. Чирпан наброява около 1500 души.

Заминах от Чирпан в 4 ч. сутринта, в 11 ч. пристигнах във Филипополис и в 9 ч. вечерта в Пасарджик, след като извървах 16 левги. Карлови су тече на 1 левга разстояние, преди да се стигне Филипополис. Тя се влива в Мериса, която прехвърляхме, преди да стигнем в този град. Тук Мериса е широка

повече от 100 тоаза, при 2—3 разкрача вода. По пътя има само едно село на 2 левги от Чирпан. Филипополис е с 30 000 души. Напускайки града, пак се преминава Мериса по дървен мост, дълъг 50 тоаза. Нито един град по пътя. В околностите на Пасарджик полето е покрито с оризови насаждения.

9

Заминах от Пасарджик едвам в 7 ч. сутринта поради закъснение на конете и стигнах по обяд в Бана, а среднощ — в Дупница, т. е. на 21 левги.

10

В 8 ч. сутринта излязох от Дупница пак поради липса на товарен добитък и стигнах в 1 ч. след обяд в Кюстендил и в 7 ч. вечерта в Паланка на 15 левги от Дупница.

11

Тръгнах в 9 ч. сутринта от Паланка пак поради забавяне на конете. Пристигнах в 4 ч. след обяд в Куманова на разстояние . . .

12

От Куманова до Скопия (Скупи), град с 5—6000 души население. Счита се около 6 левги разстояние. Пристигнах в 9 ч. сутринта, като бях тръгнал в 4 ч. от Куманова. След излизането от [Куманова] има възвишение, от което се слиза в долината на Скопия, където липсата на коне ме задържа през останалата част на деня.

13

Заминах от Скопия на разстояние от Пристина 17 левги, към . . . ч. сутринта. В 7 ч. вечерта бях в Пристина. . . След напускането на Скопия се върви известно време през едноименна красива долина и се преминава реката Лепинза²⁸. Там се виждат останките на древен мост и множество селища. След това се навлиза в Качанишката теснина, дълга 5 левги. Лепинза тече през теснината. Пътят е ужасен. Минава се през свод, наречен Качанишки свод, който представлява скала, пробита, за да има проход през нея. Селото, носещо това име (т. е. Качаник), е разположено в края на теснина. Оттам се слиза в долината на Пристина. Множество села украсяват тази долина. Градът Пристина е на дъното на долината. Там именно

срешнах инженерните офицери, които отиваха в Константинопол (23—25).

Оттам през Босна и Сплит, Луи дьо Заманя стига Италия.

Накрая на пътеписа Заманя добавя списък на пощенските станции и разстоянията между тях от Син в Далмация до Константинопол:

	От Син	до Лемино	—	10 левги
Босна		„ „ Скопия	—	12 „ „
		„ „ Травник	—	6 „ „
		„ „ Яуца ²⁹	—	8 „ „
Босна		„ „ Сарая ³⁰	—	8 „ „
		„ „ Пиаца ³¹	—	8 „ „
		„ „ Чайница ³²	—	10 „ „
		„ „ Таслица	—	10 „ „
		„ „ Препол	—	7 „ „
		„ „ Сеница	—	7 „ „
		„ „ Нови пазар	—	10 „ „
Албания		до Вучитр ³³	—	12 „ „
		„ „ Прищина	—	4 „ „
		„ „ Гялан“	—	8 „ „
Сърбия		„ „ Врана	—	12 „ „
		„ „ Дулница	—	7 „ „
		„ „ Бана	—	12 „ „
Румелия		„ „ Пасарджик	—	9 „ „
		„ „ Кизенлик	—	20 „ „
		„ „ Зара	—	8 „ „
		„ „ Андринопол	—	26 „ „
		„ „ Константинопол	—	46 „ „
				290 лев и

Трябва да се отбележи, че не се намират пощенски коне от Андринопол до Константинопол, принуден си да вземаш под наем. На връщане не винаги следвах същия път.

1. Напускайки Андринопол, поех по пътя за Филипополи, по който се печелят 14 левги. Тези два града отстоят на около 34 левги. От Филипополис до Пасарджик има 6 левги; тъй че разстоянието от Андринопол е 40 левги, докато през Кизенлик и Зара се извървяват 54; но трябва да се отбележи, че между Андринопол и Филипополис няма пощенски коне.

2. Напускайки Куманова, поех по пътя за Скопия, понеже

там се печелят 9 левги. От Куманова до Скопия има 6 левги, а от Скопия до Прищина — 17, всичко 23; но по пътя Врана — Гилан са 32.

НЯКОИ БЕЛЕЖКИ ЗА ТУРЦИЯ

1. В Турция под левга разбират разстоянието, което един пешеходец може да измине за един час.

2. Тези часове ход или тези левги са изобщо големи за придвижване на войски. Трябва да се смята наполовина, при това най-вече поради лошите пътища и теснотията им, която често принуждава да се върви един по един.

3. От Син до Пасарджик пътищата са, общо взето, непроходими за артилерия, навсякъде, където са посред склона, навсякъде, където прехвърлят планини или планински разклонения и възвишения, т. е. върху $\frac{2}{3}$ от това разстояние. В долната част на долините и равнините те са широки, колкото е нужно, но минават през поля и влажни местности, където при снегостояването или през дъждовния период и най-слабо натоварените коли биха били изтеглени само с най-голямо затруднение. Калдърмосаните пътища са още по-лоши, тъй като калдъръмът е широк само $2\frac{1}{2}$ фута. Наклоните са извънредно остри и дори когато настилката е достатъчно широка, тя е толкова лошо направена, че образува дупки, и е твърде опасно за конете. Колите, които преминават, скоро биха се счупили, ако не се избегне това в рамките на възможното.

От Пасарджик до Константинопол пътищата, строго взето, са проходими за колите, но не без големи затруднения, въпреки че в това пространство те не прекосяват никаква значителна планина. Ако всички общини изпълнят едновременно голяма повинност, пътищата, макар не отвсякъде, в два месеца биха могли да станат проходими за артилерия, но достатъчно удобни, за да не се налага на места тя да се разглобява. Срокът от два месеца не бива да изглежда доста дълъг, ако се вземе пред вид малкият брой население в областта. Едно от най-леко проходимите места е вр. Пролог.

4. Всички реки по пътя са проходими по брод освен Цетина и Дрин. При все това, мисля, че и те също ще да са през лятото.

5. Мостовете изобщо са в лошо състояние. Много от тях биха изисквали известно внимание, ако през тях се прекара артилерия. Двата залива на Бююк Чекмедже и на Кючук Чекмедже се преминават през два големи, постлани с камъни мостове, от които две трети са с по тридесет свода всяка. Последният е по-къс и по-нисък. Строежът им е здрав и преминаването им — обезпечено. В тези два пункта има при това множество кораби.

6. Местата, които наричат укрепени, са: Лимно, укрепленията на Травник, Серай, Брандук, Нови пазар, Баница, Митровица, Паланка, Пасарджик, Зара, Филипополис, Андринопол и др. Но изобщо всички тези укрепления са в такова лошо състояние, че не биха могли да се считат за истинско препятствие. От последните смутове насам повечето от градовете в равнините са оградени от стена с бойници, фланкирани с кули. Стените са две стъпки дебели и 8—10 високи, но обсегът им е толкова значителен, че те по необходимост са слабо охранени.

7. Областта изобщо е доста производителна, макар лошо обработвана. Има обаче големи междинни пространства, почти пусти, които не предлагат почти нищо за ежедневно съществуване.

8. Населението на Босна е от 400 000 души, от които 200 000 турци, 151 000 гърци и 50 000 католици. Казват, че Ромелия е по-населена от Босна, но сигурно не така, както би трябвало да е, защото в тази провинция се срещат необработени пространства, особено от Андрианопол до Константинопол. Нищо не казвам за Албания и Македония. Колкото за Сърбия, ето какви подробности успях да събера: говори се, че отдавна сърбите биха били притиснати, ако турците бяха действували поединно и енергично и че сърбите не струват повече от турците; че не бива да се смята какво те са въоръжени и дисциплинирани по европейски и че самият Кара Георги³⁴ дължи успеха си на бездействието на турците и на недостатъчните мерки, взети досега срещу него.

9. Главна характерна черта на турците е дръзкото им високомерие, съчетано с най-долно невежество и най-голяма леност.

10. Гърците в Европейска Турция съставляват повече от 1/3 от населението на този район и понасят с мъка робството. Примерът на сърбите ги поразил: турците се плашат от тях. Дори ги обезоръжиха по заповед на правителството. Но те чакат само благоприятния момент, за да въстанат.

Ако русите биха могли да преминат Дунава с внушителна армия, ако се бяха притекли на помощ на сърбите, ако те биха сумели да се възползват от всеобщото недоволство на гърците, свършено би било с Турция. Може би това бе и намерението им...³⁵, но геният на великия Наполеон бе сполука за Османската империя.

Подпис:

Луи дьо Заманя³⁸

Увод и превод: Б. Цветкова

Коментар: П. Коледаров и Б. Цветкова

- ¹ Изопачено от гр. Гниляне, в Косово поле, СФРЮ.
- ² Авторът е чул за събитията по време на сръбското въстание (1804—1813), но погрешно счита Враня за сръбски град. За участието на българи в сръбското въстание срв. Ст. Дойнов. Българското национално-освободително движение 1800—1812. С., 1979, с. 94.
- ³ Неясно на фотокопието. Всички многоточия в превода се дължат на същото.
- ⁴ Тур. име на Крива река, дала името си на гр. Крива паланка Н. Р. Македония, СФРЮ.
- ⁵ Кюстендил и Македония спадали административно към вилаета Румили.
- ⁶ Изопачено от Джерман, приток на Струма. Авторът погрешно пренася върху тази река турското име на р. Места — Карасу.
- ^{6а} Очевидно пътеписецът нарича така села с население с източно-православно изповедание, тъй като там никога не е имало гърци.
- ⁷ Гр. Долна Баня, Софийски окръг.
- ^{7а} Р. Марица.
- ⁸ Р. Марица.
- ⁹ Реката, която минава през Долна баня, е Марица.
- ¹⁰ Изопачено от Синджирли, преименувано на Веригово, сега слято с гр. Хисаря, Пловдивски окръг.
- ¹¹ Неуточнено село на северозапад от Пазарджик.
- ¹² Неуточнено село, вер. Строево.
- ¹³ Изопачено от Емирли, изчезнало към 1882 г. село в землището на Черногорово, Пазарджишки окръг.
- ¹⁴ Махала от с. Поибрене, Пазарджишки окръг.
- ¹⁵ Неуточнено.
- ¹⁶ Изопачено — р. Стряма.
- ¹⁷ Изопачено от Калофер, гр. в Пловдивски окръг.
- ¹⁸ Това е р. Тунджа.
- ¹⁹ Изчезнало.
- ²⁰ Ески Загра, гр. Стара Загора.
- ²¹ Изопачено от Смавлий, дн. с. Руманя, Старозагорски окръг.
- ²² Изопачено вероятно Талашманлий, дн. с. Стрелец, Старозагорски окръг.
- ²³ Изопачено до неузнаваемост.
- ²⁴ Изопачено от гр. Харманли.
- ²⁵ Р. Сюютлийка.
- ²⁶ Р. Арда.
- ²⁷ Изопачено от улели, село в Одринско, Турция.
- ^{27а} Неуточнено.
- ²⁸ Изопачено от Лепеница, приток на р. Вардар.
- ²⁹ Изопачено от Яйце, гр. в СР Босна, СФРЮ.
- ³⁰ В същност Босна Сарай, дн. гр. Сараево, СФРЮ.
- ³¹ Изопачено от Прача, гр. в Босна, СФРЮ.
- ³² Изопачено от Чайниче, гр. в Босна, СФРЮ.
- ³³ Изопачено от Вучитрън, гр. в Косово поле, СФРЮ.
- ³⁴ Ръководител на Първото сръбско въстание (1804—1813).
- ³⁵ Така в текста.
- ³⁶ Преводът е направен по оригинала — ръкопис от Arch ves de l'armée de terre, MR N, 166 3. № 1 — 31: Journal de mon voyage à Constantinople.